

- Які якості слід виховувати в собі, щоб запобігти негативним вчинкам, стосункам, відносинам?

Особлива увага при обговоренні цих питань приділялась їх особистісній спрямованості, тобто тому, що підлітки можуть застосувати у власному житті, що можна змінити на краще.

Внаслідок введення запропонованого спецкурсу молодші підлітки мали отримати досить широке уявлення про духовно-моральне життя на зазначеному матеріалі, ознайомитися із духовними поняттями. Показниками нового рівня вихованості стали: знання про духовні закони; здатність до розуміння почуттів інших та співпереживання чужої біди; вміння адекватно передати свої почуття; моральні вчинки.

Таким чином, стає очевидним, що зміст духовного виховання молодших підлітків у загальноосвітній школі є відлунням найсуттєвіших вимірів буття людини і являє собою масив навчальної інформації з вилученням її виховної складової та алгоритмів різнорівневого (ієрархічного) ставлення до дійсності, що забезпечуюче самовизначення підлітків у житті на основі самопізнання, розвитку емоційно-ціннісної сфери як ядра особистості.

Єдність базового і додаткового факультативного компонентів у змісті освіти складає реальні передумови для здійснення духовно-морального виховання учнів загальноосвітньої школи, компенсує відсутність в нгавчальних програмах найвищих духовних цінностей, значущих для особистісного духовного становлення підлітків та сприяє самоактуалізації і самореалізації їх особистості.

Климишин І.

ПОТРЕБА В ШКІЛЬНОМУ МІНІ-КУРСІ “ДУМКИ ВЧЕНИХ ПРО ПЕРШООСНОВИ БУТТЯ”

Образно кажучи, звівшись на ноги і все більше усвідомлюючи себе, людина в той чи інший спосіб намагалася знайти відповідь на питання: „Яким є цей навколишній світ?" Бо надіялася, що тим самим їй вдасться збагнути інше, важливіше: „Хто вона, людина, на цій Землі, в чому її завдання і покликання?" З плином століть все більше ставало очевидним: на перше з цих питань відповідь має дати наука, на друге — релігія.

Однак при вивченні навіть, здавалося б, найбуденніших явищ і речей дослідник врешті-решт буває змушений заглибитися в проблему їх виникнення чи існування настільки, що неминуче зринає питання про першооснову буття. Інакше кажучи, він, учений, розширює горизонт свого дослідження аж до межі, де „земне" стикається з „небесним". І він хоч-не-хоч змушений прийняти одну з двох точок зору: визнати, що „світ виник з волі Творця і розвивається за встановленими Ним законами", або ж, що „світ існує сам собою одвічно і ніякого Творця немає" (щоправда, є й третя — позиція агностика: „я на це питання відповіді скласти не можу, можливо, ситуація проясниться років через 50 чи й 500").

Питання першооснов буття — ключове при формуванні світогляду. Питання „Чи Всесвіт сам себе створив?" є центральним моментом при формуванні світогляду особистості. Деформує стрижневий момент картини, й ціла картина деформується. Про рішучість впливу цього світоглядного питання на спосіб життя людини годі й казати. Досить лише згадати вважання зародку до певного віку не людиною, що забрало за останнє сторіччя набагато більше життів, ніж війни (темп абортів ~50 млн. на рік; причина абортів не лише, але значною мірою, в еволюціонізмі. Хоч і опосередковано).

Викладання еволюції є абсолютно прийнятним, коли поряд *повноцінно* викладається альтернативне (креаційне) тлумачення походження речей. Почувши різні варіанти, учень вибере більш обґрунтований, так що теорія еволюції полегшуватиме розпізнання справжньої ваги креаційних ідей. Еволюційні оповіді слугуватимуть для контрасту.

Але еволюціоністи наполягають на викладанні *винятково* теорії еволюції. Чому? За різних причин, однією з яких є намагання контролювати формування світогляду людей. Наполягання на вивченні учнями лише еволюції має на меті «вселити учням думку, що вони — всього лише тварини, які еволюціонували, не більш як випадковий перерозподіл матерії» (Сарфати Дж. *Несостоятельность теории эволюции*. — Симферополь, 2001. — С. 84.). До будь-якої спроби непогодитися з однобічністю викладання вони чіпляють ярлик „мракобісся" та намагаються віднайти якийсь зв'язок з релігією.

Хочеться відповісти, що проблема «Походження...» разом з „інтелектуальним" її вирішенням є фундаментальною світоглядною річчю, більш широкою, ніж конкретна специфічна система знань. Якщо Всесвіт існує вічно, або якщо він самозібрався з вакууму, то де тут місце для Бога? Якщо ж все постало не від випадку („прогресивних

флукуацій”)), то, значить, від проекту. А якщо на початку був проект, то ще раніше — Інтелект.

Поява науки. Серед багатьох галузей науки особливо виділяються дві — астрономія і біологія. Перша досліджує світ планет і зір, Всесвіт в цілому. Друга з'ясовує таємниці Всесвіту живих форм у всьому їх розмаїтті. І кожна у своїй царині не може не підійти до цих найважчих питань про першопричину буття.

Особливо „завинила” перед людьми астрономія. Адже, виходячи із своїх безпосередніх вражень, відчуттів, люди склали уявлення, за яким Земля нерухома і перебуває у центрі світобудови. Сонце ж, Місяць і п'ять відомих здавна планет рухаються навколо Землі. Що більше, було складено уявлення, нібито зорі прикріплені до певної кришталеві сфери, за якою розміщений емпірей (як думали давні греки — оселя богів). І відстань до згаданої кришталеві сфери нібито усього в півтора рази більша, ніж до Сатурна.

Такий світ був дуже затишним, зрозумілим кожному. Тут легко було уявити, що Творець поруч, завжди коло тебе. Залишався лише крок до того, щоб сказати: це лише я, це лише моя спільнота вірно розуміє ввесь Його задум про світ. І тому-то „в ім'я єдиної правильної віри” текли ріки крові еретиків, підіймалися до неба стовпи густого диму від вогнищ, на яких спалювали тисячі нещасних. В ім'я Боже творилося зло. То ж як не згадати слова французького вченого **Блеза Паскаля** (XVII ст.) „Люди ніколи не чинять зло так ретельно і радісно, як з релігійних переконань”. Бо такою бувала помста тим, хто своїм „іновірством” посилював сумніви, розхищував часто ненадійну рівновагу духа „правовірного”.

У свій час **Микола Коперник** (XVI ст.), „зупинивши Сонце і зрушивши Землю”, не захитав „небесної тверді”. Тому, зокрема, Католицька Церква сприйняла його модель світу відносно спокійно. Але Галілео Галілей своїми логічними розмірковуваннями і вдалим асоціаціями переконливо довів, що „з усієї сукупності зір, які бачимо, не знайдеться і двох, які були б на однаковій відстані від Землі”. Внаслідок цього, образно кажучи, кришталева сфера розкришилася на друзки. Людина залишилася віч-на-віч з безкрайнім, холодним, байдужим і навіть ворожим Всесвітом, місце перебування Творця в якому стало неозначеним. Людину охопив переляк, вона відчула себе беззахисною і покинутою.

У цей саме час наставала епоха Просвітництва з її войовничим безбожництвом. Тоді то й було проголошено безліч безкомпромісних заяв типу: „Релігія заважає людям бачити, тому що вона під страхом вічної кари забороняє їм дивитися” (**Дені Дідро**), „Релігія є в повному зна-

ченні цього слова смертю розуму” (**Жозеф Лекіне**) та ін. „На одній шостій земної кулі” такі безбожницькі заяви впродовж майже всього XX ст. визначали форму і зміст суспільного життя. Ця тенденція в Україні, як виглядає, подекуди домінує і тепер.

Хибність думки про несумісність науки з релігією. Фактично при обговоренні проблеми „наука несумісна з релігією” все зводилося до трьох імен: „Коперник затримував публікацію своєї книги, бо боявся переслідування з боку Церкви”, „Джордано Бруно спалено за пропаганду ідей Коперника”, „Галілей постраждав за відстоювання правильності геліоцентричної моделі світу”. Проте тут все було не так вже й просто. Але заради справедливості треба, однак, відзначити, що в 1616 році інквізиція визнала вчення про рух Землі „безглуздим, фальшивим з філософської точки зору і еретичним за формою, бо воно суперечить Святому Письму”. Що книга Коперника тоді була „затримана до виправлення”, а „Діалоги” Галілея було включено в „Індекс заборонених книг” й вилучено їх звідти лише у 1835 р. Але відзначимо й те, що в цьому акті суду над Галілеєм, оскільки це стосується астрономії, була особиста помилка суддів. Бо ж ніякого особливого послання папи або соборного рішення не лише в справі Галілея, а й взагалі щодо правильності чи помилковості системи Коперника з боку Церкви ніколи не було. Тому, як кажуть, рішення суддів не було обов'язковим для християнської совісті, бо ж питання про рух Землі чи її нерухомість — не богословське, а чисто наукове. І щодо цього як представники науки, так і представники Церкви були на рівні знань своєї епохи.

Напевне, акт засудження Галілея вразив тих, хто був його свідком. Проте історія науки не дає підстав стверджувати, нібито він залякав учених Європи. Бо ж ті, хто міг сказати і зробити щось нове в питанні законів світобудови, передовсім такі титани праці, як Кеплер і Ньютон, вчинили це без будь-яких вагань. І, як знаємо, ніхто їм у цьому не перешкодив (щоправда, жили й творили вони в протестантських країнах, але розмірковування на тему „що було б, якби...” недоречні).

На яких підставах вчені вважали і вважають за необхідне декларувати свою віру в Творця? Чому вони не бояться того, що їх буде віднесено до „попівських підспівувачів”, до мракобісів і невігласів, які, мовляв, так і не усвідомили того, що „наука несумісна з релігією”?

Для цього є принаймні дві причини. Перша. Досліджуючи світ у всій його красі, вчений буквально не може не висловити своє захоплення тим і свою радість від споглядання цієї досконалості у складності. Вдумаймося хоча б в ось ці слова: „Дякую Тобі, Творче мій і Боже, за те, що дозволяєш мені дивуватися з Твоїх творінь і любити їх” (**Й.Кеплер**),

„Прогрес астрономії помножує в наших душах хвалу Богові" (**Г.Галілей**). А ще: „Я бачив слід Божий у його творінні, і що за сила скрізь, що за мудрість, що за невимовна досконалість!" (**К.Лінней**), „Чим більше я вивчаю природу, тим більше зростає моє здивування й остовпіння перед ділами Творця" (**Луї Пастер**). Як це перегукується зі словами **апостола Павла**: „Бо Його невидиме.., власне його вічна сила й Божество, думанням про твори стає видиме" (Рим. 1: 20).

І друга. Набувши певного життєвого досвіду, вчений, золзуміло, усвідомлює те, що цей світ „у злі лежить" (1 Ів. 5:19), що далеко не кожна людина в ньому прагне „народитися згори" та підійматися „від звіра до неба" (**Василій Великий**), що багатьох роз'їдають і пригнічують сумніви і такій людині легко стати на злочинний шлях і загинути. Тож, усвідомлюючи роль релігії як надійного засобу виховання моральності, вчений намагається не підштовхувати отих „простих і недосвідчених, які мов діти", до втрати ними віри. Відтак — не помножувати зло в світі. Тим більше, що й сказано: „Хто спокусить одне з цих малих, що вірять, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, та й кинути в море!" (Мк 9: 42).

Так, секуляризований світ і в минулому і тепер ставився до віруючого вченого зі здивуванням і зневагою. Однак, знаючи собі ціну, вчений найменше хвилювався тим, назвуть чи ні його мракобісом або ж попівським підспівувачем (саме так одного разу влучно висловився **Альберт Ейнштейн**).

„*Ми були жертвами спотвореної картини науки*". На жаль, широка громадськість мало що знає, наскільки за останні сто років змінилися уявлення про те, що насправді може наука і що їй не під силу. Про це влучно сказано у книжці французького філософа **Жакліни Рюс** „Поступ сучасних ідей" (К., 1998): «З кінці ХХ ст. наука опинилася в полоні радикальної невизначеності, у стані подвійної непевності: поперше, розпалися абсолютні основи, так дорогі вченим ХІХ ст., а по-друге, наука помчала до обрїю знань, який безперервно віддаляється, і тій гонитві немає кінця». В іншому місці зауважено, що „минуле... більше не освітлює майбутнього, і людський дух змушений посуватися вперед у темряві". І ми бачимо „красвид, завалений руїнами: це кінець переможного розуму з його урочистим походом абсолютів... Основи й усталені істини, на яких стояла наша наука, нині вибухнули й розлетілися на друзки..."

Нинішнє безсилля науки щодо з'ясування першооснов буття у свій спосіб визнав у 1986 р. видатний англійський математик **Джеймс Лайтхїл**. Він в офіційній заяві від імені своїх колег вибачився за те, що

„упродовж трьох століть освічену публіку вводили в оману апологією детермінізму, заснованого на системі Ньютона, тоді як можна вважати доведеним, принаймні з 1960 р., що цей детермінізм є помилковою позицією". Один з творців *синергетики*, бельгійський фізик, лауреат Нобелівської премії **Ілля Пригожий** зазначив у статті „Природа, наука і нова раціональність" (Філософія і життя. - 1991, ч.7. - С.32): „Ми були жертвами спотвореної картини науки"!

Конкретно астрономи у ХХ ст. виявили, що наша Галактика — лише одна зі ста мільярдів таких же зоряних систем, які вже тепер досяжні для вивчення, що цей світ галактик розширюється. За останні 20 років розроблено теорію *інфляційного Всесвіту* — уявлення, за яким вкрай велика кількість речовини, потрібної для подальшого формування цих галактик, спочатку є „прихованою" у фізичному вакуумі, пронизаному „творчим" силовим полем... Особливості ж розширення Всесвіту (виявлене прискорення руху найдальших галактик) можна пояснити проявом певної „темної енергії", концентрація якої відповідає масі 70%. Отже, ми живемо у світі, якого лише 1/200 частину здатні дослідити. Це як би встановити 200 свічок, з яких запалено одну, і здалека „досліджувати цю систему".

„*Сліпо-глухоніма*" природа не може створювати красу, не може творити й кодувати. Все ще залишаються без відповідей і найголовніші питання *біології*. Так, зокрема, невідомо, де зберігається і як реалізується „архітектурний план" побудови організму як цілого та його окремих систем. Невідомим є принцип роботи „координаційного центру" клітини, який керує її спеціалізацією, тобто визначає — бути їй гемоглобіном чи кератином тощо. „Перебирання" усіх можливих варіантів, скажімо, „тексту спадковості" вимагає як надзвичайно великої кількості частинок (яка значно перевищує їхнє число в усьому спостережуваному Всесвіті), так і фантастично великих проміжків часу. Однак і „блочно-ієрархічне удосконалення" генетичного тексту не розв'язує проблему, як би цього не бажали деякі дослідники. Бо як „сліпо-глухоніма" природа не може створити красу, так вона не може творити й кодувати в молекулах ДНК дивовижно складну інформацію, завдяки самореалізації якої можливе як життя певного організму, так і його відтворення в наступних поколіннях.

У 1996 р. 60 провідних учених США, серед яких 24 лауреати Нобелівських премій з фізики, хімії й біології, опублікували книгу „*Космос, біос, теос: Размышления ученых о науке, Боге и происхождении вселенной, жизни и человека*", в якій виразно проголосили свою віру в Творця світу. На підставі сучасних наукових даних вони підкреслили, що

виявлена упорядкованість та узгодженість в будові людини і Всесвіту приводить вченого до віри в Творця.

Тож логічним є те, що в сучасному підручнику „Загальна біологія” для X-XI класів **М.Є.Кучеренка та ін.** (К., Генеза, 2000) прямо зазначено, що „питання про суть життя не вирішене і донині”, що „багато видатних вчених-біологів були глибоко віруючими” (в т.ч. Ч.Дарвін та І.Павлов), що „довести правильність абіогенезу не вдалося” (тобто виявити можливість зародження живого з неживого, де проміжною ланкою мали б бути структури типу „коацерватів Опаріна”). Вказано на безсилля палеонтології, тобто визнано відсутність „чернеток еволюції”, які засвідчили б існування в минулому „побічних”, „непридатних до виживання” форм життя, що мали б з’являтися внаслідок „випадкових мутацій”.

Висновки.

На підставі досліджень природи, у вчених завжди були вагомі аргументи на користь ідеї Розумної Задуманості природи. Багато з них відчували обов’язок заявляти про свою віру вголос. Ось, чому видатні вчені декларували й декларують свою віру в Творця.

Учням **дуже не вистачає розширеної інформації про те, що думали видатні вчені про світоустрій**, дуже бракує розмови про першооснови буття. Тому шкільним програмам бракує факультативного міні-курсу з умовною назвою „Думки вчених про першооснови буття”. У цьому курсі мусять повноцінно наводитися погляди не лише віруючих учених, але також атеїстів і агностиків. **Учень нехай сам зробить свій вибір, мавши повну картину.** В розробці такого курсу ми вже маємо певний наробок, видавши книжку „Вчені знаходять Бога” (Климишин І.А. *Вчені знаходять Бога.* — Івано-Франківськ, 2004).

Недавня О.

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНА ПРОБЛЕМАТИКА У СВІТСЬКИХ ПРЕДМЕТАХ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЗА НОВОЮ ПРОГРАМОЮ

Проблема церковно-релігійної та духовної тематики в шкільних предметах, в навчальному процесі різних освітніх ланок не вичерпується питаннями введення чи невведення християнської етики, етики віри,

релігієзнавства чи теології. Відповідних усних та друкованих дискусій не бракує. Однак досі науковці та освітяни обходили такою ж прискіпливою увагою той факт, що, крім названих спеціальних предметів, в школах читалися й читаються інші гуманітарні дисципліни, де розглядаються питання віри, релігії, духовності – прямо чи опосередковано, у зв’язку з тими чи іншими історичними подіями чи у складі різних художніх творів, теж не нейтральних в плані формування світогляду та конфесійних упереджень чи уподобань.

Проаналізуємо найбільш показові відповідні предметні підручники за новою (12-річною) програмою, які запропоновані цього року для вивчення школярам-п’ятикласникам. Йтиметься про підручники з гуманітарних предметів, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, окрім підручника з етики, аналіз якого наразі залишаємо в іншому дискусійному полі. Насамперед із задоволенням відзначимо, що нові підручники, безперечно, кращі за старі. Однак хотілося б, щоб це не було єдиною перевагою, як останнім часом можна часто чути повсюди щодо більш масштабних явищ у державі. Напевно, варто подякувати спеціалістам-предметникам, що швидко написали ці книжки та поспівчувати з приводу таких знайомих причин окремих недоліків цієї продукції. Проте, справедливості ради, мусимо зауважити, що старі “совдепівські” підручники були значно кращими принаймні в одному – у вельми своєрідній, але логіці викладу, в ідеологічній цілісності. Так, в тодішній історії виклад тематичних блоків з їх причинно-наслідковими зв’язками був послідовний, зрозумілий та взаємопов’язаний, зокрема й у згадках про релігію й Церкву. Останніх хоч і було зовсім небагато, але вони “лягали” в контекст історичних подій та не суперечили одна одній та іншій паралельній історичній інформації. Тій самій, радянській комуністично-атеїстично-проросійській ідеології був підпорядкований зміст й усіх інших підручників, взагалі - весь зміст освіти та вся спрямованість виховання.

Тепер, начебто, освіта має відповідати потребам розвитку незалежної держави України, яка давно проголосила курс на європейську інтеграцію. Цього року навіть перший урок першого вересня в усіх українських школах з 5-ого по 11-тий класи був присвячений темі “Україна – європейська держава”, де школярам розповідали про природність та корисність для українців європейського вектору, оскільки Європа – це і є їх рідний дім.

Проаналізуємо, як співвідносяться ці цілком справедливі настанови зі змістом підручників, які пропонуються дітям.